

G. Gorman, M. Mahoney: Guide to current national bibliographies in the third world. Oxford: H. Zell; München, New York, London, Paris: K. Saur, 1984, 394 s.

W ostatnich latach jesteśmy świadkami istotnych przeobrażeń na polu bieżącej bibliografii narodowej państw Trzeciego Świata. Dużą rolę w tym procesie odgrywają międzynarodowe programy informacyjne, takie jak Narodowe Systemy Informacji (National Information System — NATIS), Uniwersalna Rejestracja Bibliograficzna (Universal Bibliographic Control — UBC), Uniwersalna Dostępność do Publikacji (Universal Availability of Publications — UAP) oraz działalność obcych instytucji, np. Library of Congress czy British Foreign and Commonwealth Office.

Wzmoczoną aktywność w tym zakresie stymuluje szczególnie program Uniwersalnej Rejestracji Bibliograficznej, wyznaczający bibliografii narodowej ważne zadania¹. Jego główną ideą jest dostęp każdego zainteresowanego do danych bibliograficznych dotyczących każdej publikacji, niezależnie od miejsca wydania. Realizacja koncepcji wymaga szeregu uzgodnień międzynarodowych: reorganizacji bądź też organizacji systemów bibliografii narodowej jako głównej formy rejestracji bieżącej produkcji wydawniczej danego kraju lub regionu; wypracowania normalizacji opisów bibliograficznych i ujednolicenia zasad katalogowania; wypracowania metod przygotowania danych bibliograficznych do wymiany informacji.

Przełomowe znaczenie w procesie urzeczywistnienia idei UBC miał międzynarodowy kongres poświęcony bibliografii narodowej, zorganizowany pod auspicjami UNESCO i IFLA w Paryżu w 1977 roku. Jego rola polegała głównie na określeniu zadań bibliografii narodowej w programie UBC, znormalizowaniu jej elementów (zawartość, opis, układ, kompozycja wydawnicza) oraz sformułowaniu funkcji i zadań narodowej centrali bibliograficznej realizującej cele UBC². Założeniem kongresu było dostosowanie się do możliwości najstarszych ośrodków narodowych, co jest warunkiem udziału wszystkich państw w międzynarodowym systemie wymiany informacji, w związku z czym jego zalecenia mają charakter minimum niezbędnego do istnienia systemu.

Dla państw Trzeciego Świata postanowienia kongresu paryskiego miały poważne znaczenie z dwóch zasadniczych powodów: po pierwsze — dawały im szansę udziału w programie UBC; po drugie — stanowiły praktyczne wskazówki przy organizacji bądź reorganizacji systemu narodowej rejestracji bibliograficznej.

Jak państwa Trzeciego Świata przyjęły „wyzwanie” opracowania i wydania bieżącej bibliografii narodowej na poziomie ustalonym przez kongres? Jakie są bieżące bibliografie narodowe w Trzecim Świecie? Jak przedstawia się stan tych bibliografii w stosunku do wymogów międzynarodowych? Jakie prace podjęto w zakresie budowy infrastruktur informacyjnych w Trzecim Świecie?

Odpowiedzi na te i inne pytania stara się udzielić recenzowana książka. Składa się ona z dwóch części: z wprowadzenia w problematykę zaleceń kongresu paryskiego i ich realizację w Trzecim Świecie, którego autorką jest Dorothy Anderson — dyrektor Międzynarodowego Biura UBC, oraz z przeglądu bieżących bibliografii narodowych krajów rozwijających się, opracowanego przez G. Gormana i M. Mahoneya.

Wprowadzenie liczy 28 stron druku, przewodnik po bibliografiach — 328 stron.

¹ J. Pelcowa *Uniwersalna rejestracja bibliograficzna (Universal Bibliographic Control — UBC)*. *Przegląd Biblioteczny* R. 44:1976 z. 2 s. 141—158.

² Zalecenia kongresu paryskiego szczegółowo omawia R. Cybulski w sprawozdaniu „Międzynarodowy kongres nt. bibliografii narodowych. Paryż 12—15 IX 1977. *Przegląd Biblioteczny* R. 46:1982 z. 2 s. 223—230 oraz w artykule „Bibliografia narodowa jako ogniwo światowego systemu informacji. *Rocznik Biblioteki Narodowej* R. 12/13:1976/77 s. 165—182.

Korzystanie z pracy ułatwia wstęp, indeks tytułowy oraz wykaz akronimów (bibliografii, międzynarodowych systemów itp.).

Praca, jak czytamy we wstępie, jest przeznaczona dla bardzo szerokiego grona odbiorców i ma pełnić funkcję informacyjną. Autorzy — przedstawiając motyw, które skłoniły ich do napisania książki — podają, że z jednej strony był to fakt ilościowych i jakościowych zmian na polu bieżącej bibliografii narodowej w Trzecim Świecie, zapoczątkowany w latach siedemdziesiątych, a z drugiej strony — wielkie trudności służb informacyjnych i użytkowników w dotarciu do informacji o bibliografiach, co sprawia, że „bardzo często są nieświadomi istnienia wielu bibliografii”. Rejestracja bieżących bibliografii narodowych państw Trzeciego Świata nie jest jednak jedynym celem książki. Jej zadania autorzy widzą szerzej. Ma ona zobrazować aktualny stan bibliografii w stosunku do wymogów międzynarodowych oraz przedstawić — z wielką obiektywnością — zalety i wady bibliografii, które — jak się okazuje — nie zawsze stanowią optymalne narzędzie informacji w kontekście UBC. Winę za ten stan ponoszą — zdaniem autorów — instytucje opracowujące bibliografie, gdyż „bardzo często tracą cele, dla których ich produkty są przeznaczone i w efekcie wydają przewodniki nie spełniające zaakceptowanego modelu”. Do nich to właśnie adresowane są głównie analizy krytyczne bibliografii, których zadaniem jest wskazać na mankamenty obniżające wartość i sprawność informacyjną z punktu widzenia funkcji i zadań każdej bibliografii narodowej i międzynarodowego modelu stosowanego w bibliografiach.

W przedmowie autorzy dokładnie omawiają przyjęte zasady opracowania, rozwiązując przy tym kilka problemów formalnych dotyczących pojęcia bibliografii narodowej, pojęcia „Trzeci Świat”, wyboru optymalnego modelu opisu danej bibliografii.*

Mianem „Trzeci Świat” autorzy proponują określać grupę państw nie będących członkami międzynarodowych ugrupowań gospodarczych, takich jak: Europejska Wspólnota Gospodarcza, Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej i Organizacja Wspólnoty i Rozwoju Gospodarczego. Określenie to jest do zaakceptowania, ponieważ pokrywa się z zakresem tego terminu, powszechnie przyjętego na oznaczenie grupy państw nie uprzemysłowionych lub słabo uprzemysłowionych, do niedawna przeważnie kolonialnych związanych ze światem systemu kapitalistycznego; grupa ta obejmuje większość krajów Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej. Nie można się natomiast zgodzić z tym, co dalej autorzy piszą: „przez ograniczenie naszej analizy do państw Trzeciego Świata, my celowo wykluczamy z jednej strony rozwinięte kraje Azji, jak Japonia, z drugiej strony kraje uważane za część peryferyjną Europy (Włochy, Portugalia, Grecja)”. Analizując tę informację dowiadujemy się nieoczekiwanie, że państwa te należą do Trzeciego Świata, lecz z powodów wymienionych przez autorów nie wchodzi w zakres ich rozważań. Tego rodzaju stwierdzenie budzi nie tylko wątpliwości, ale wywołuje sprzeciw. Włączenie tych państw do Trzeciego Świata, dowodziłoby braku ich przynależności do międzynarodowych organizacji gospodarczych. Oczywiście jest to nieprawdą, albowiem Japonia jest członkiem Organizacji Współpracy i Rozwoju Gospodarczego, podobnie Portugalia, Grecja i Włochy, a ponadto dwa ostatnie kraje należą do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej³.

Przez „bibliografię narodową” autorzy rozumieją „oficjalnie finansowane i narodowo akceptowane przewodniki, których celem jest dostarczyć pełnego opisu bibliograficznego narodowej produkcji wydawniczej” (s. XII). Określenie to zostało sformułowane na podstawie definicji podanej przez D. Anderson w części wprowadzającej (s. 12). Pod takie rozumienie bibliografii narodowej nie można jednak podciągnąć bibliografii niektórych państw, np. Izraela, Namibii, Afganistanu, ponieważ nie posiadają one prawnie ukształtowanej bibliografii narodowej, a jej funkcję pełnią np. spisy akcesyjne bibliotek, bibliografie wydawane przez daną metropolię czy bibliografie regionalne, rejestrujące produkcję wydawniczą kilku państw. Z tego też powodu autorzy ostatecznie postanowili rozciągnąć pojęcie bibliografii narodowej również na jej substytuty. Pominięto natomiast bibliografie narodowe niektórych państw, które ukazują się w bieżącej bibliografii narodowej dawnej metropolii, np. bibliografia Czadu w „Bibliographie de la France” oraz bibliografie ogólnie niedostępne (około 8). Przedmiotem omówienia są wyłącznie bieżące bibliografie narodowe regularnie publikowane w okresie od 1975 do połowy 1983 roku;

³ Z. Klepacki *Organizacje międzynarodowe rozwiniętych państw kapitalistycznych* Wyd. 2 rozsz. i uakt. Warszawa 1986.

stąd zostały wykluczone bibliografie nie wydawane od 1975 roku i bibliografie rozpoczęte po tym roku, ale faktycznie nie kontynuowane do połowy 1983 roku.

Recenzowana książka składa się — jak już wspomniano — z dwóch części. Część pierwsza zatytułowana „Bibliografie narodowe w krajach Trzeciego Świata: rozwój narodowy w środowisku międzynarodowym” jest autorstwa D. Anderson i dzieli się na trzy rozdziały.

W rozdziale pierwszym autorka omawia koncepcję programu Uniwersalnej Rejestracji Bibliograficznej, jego główne założenia i warunki realizacji⁴.

Rozdział drugi poświęcony jest w całości międzynarodowemu kongresowi nt. bibliografii narodowej (Paryż 1977). Omawia przyczyny jego zwołania oraz przedstawia problematykę zaleceń kongresu. Znalazł się tu także przegląd aktualnych kierunków prac podjętych w ramach realizacji zaleceń kongresu, ze szczególnym uwypukleniem działań w tym zakresie organizacji międzynarodowych (UNESCO, IFLA). Kongres paryski został zwołany w celu znalezienia porozumienia międzynarodowego na polu normalizacji elementów występujących w bieżących bibliografiach narodowych. Ujednoczenie bibliografii od strony metodycznej jest bowiem jednym z warunków realizacji programu UBC. Dużą rolę w kształtowaniu kongresu odegrały — zdaniem autorki — dwie regionalne konferencje bibliograficzne (Karaiby 1974, Singapur 1975), na których przeanalizowano sytuację narodowej rejestracji bibliograficznej w krajach regionu Morza Karaibskiego (Gujana, Jamajka, Trinidad, Barbados) i w Azji południowo-wschodniej oraz sformułowano założenia koncepcji dla przyszłego modelu bieżącej bibliografii narodowej w kontekście programu UBC, biorąc pod uwagę możliwości ich realizacji przez państwa Trzeciego Świata. Założenia te — jak pisze autorka — zostały uwzględnione w referacie programowym kongresu i wraz z wynikami studiów nad funkcjonowaniem bieżącej bibliografii narodowej G. Pomassla i R. H. Cheffinsa, wyznaczyły ramy badań nad bibliografią narodową jako głównym narzędziem informacji w programie UBC i stanowiły podstawę przy formułowaniu zaleceń.

Kongres paryski wytyczył kierunki prac w zakresie organizacji i normalizacji bibliografii narodowej, których realizacja umożliwi funkcjonowanie międzynarodowego systemu wymiany informacji. Jego zalecenia o charakterze praktycznym zostały skierowane do rządów (ze względu na konieczność nakładów na narodowe systemy informacji), do twórców programu (UNESCO, IFLA), ale przede wszystkim do środowisk czynnych zawodowo w procesie informacyjnym (bibliotekarzy, bibliografów). W dalszej części rozdziału autorka omawia problematykę zaleceń kongresu, ze szczególnym zwróceniem uwagi na zalecenia przyjęte za obowiązujące bieżące bibliografie narodowe, a następnie daje przegląd prac podjętych w ramach ich realizacji.

Szczególnie ważne są inicjatywy UNESCO i IFLA w związku z realizacją programu UBC w Trzecim Świecie. Został opracowany projekt wzorcowego aktu prawnego o egzemplarzu obowiązkowym, który ma posłużyć krajom rozwijającym się, podejmującym rejestrację bibliograficzną. Organizują seminaria mające na celu zwrócenie uwagi wydawców i drukarzy na ważność międzynarodowych oznaczeń bibliograficznych, jak ISBN, ISSN oraz kursy kształcące bibliotekarzy w zakresie technik katalogowania. Z inicjatywy UNESCO powstała organizacja African Standing Conference on Bibliographic Control, której zadaniem jest upowszechnianie idei UBC na kontynencie afrykańskim. Ostatnio wzrasta również zainteresowanie programem międzynarodowego dostępu do publikacji (UAP), w realizacji którego współpracują ściśle IFLA i UNESCO. Uzupełniając zakres programu UBC, przedsięwzięcie to może w istotny sposób dopomóc krajom Trzeciego Świata w osiągnięciu poprawy dostępu do publikacji przez ułatwianie i przyspieszanie wypożyczeń międzybibliotecznych i przez wypracowanie prostych i efektywnych reguł współpracy bibliotek.

Rozdział trzeci przedstawia aktualny stan bieżącej bibliografii narodowej w Trzecim Świecie pod kątem realizacji zaleceń kongresu. Zdaniem autorki, okres jaki upłynął od kongresu, jest jeszcze zbyt krótki, by można było odnotować wielkie sukcesy, tym bardziej że nie brak różnego rodzaju trudności i zahamowań stojących na drodze realizacji zaleceń. Większość bieżących bibliografii narodowych w Trzecim Świecie nie spełnia podstawowych kryteriów i tylko w przypadku niektórych państw (Gambia, Singapur i in.) można mówić o bieżących bibliografiach narodowych w pełni zasługujących na to miano. Głównymi przyczynami tego stanu rzeczy

⁴ Por. J. Pelcowa: op. cit. s. 141—150.

są: brak w wielu krajach ustawy o egzemplarzu obowiązkowym, a tam gdzie takie prawo istnieje, nie jest ono na ogół przestrzegane; publikacje ukazujące się w krajach rozwijających się niejednokrotnie są pozbawione podstawowych danych bibliograficznych, a zespoły opracowujące bibliografie narodowe cierpią na dotkliwe braki kadrowe tak pod względem liczby, jak i kwalifikacji pracowników; różnorodność pism wymagających ustalenia zasad transliteracji; brak środków technicznych potrzebnych do wydawania bibliografii.

D. Anderson nie ogranicza się wyłącznie do przedstawienia głównych problemów nurtujących narodową rejestrację bibliograficzną w Trzecim Świecie, lecz próbuje również pokazać — na przykładzie konkretnych państw — pewne osiągnięcia na tym polu. Do najważniejszych należą: organizowanie narodowych central bibliograficznych (Ghana, Kenia, Jordania); doskonalenie narzędzi informacji związanych z efektywnością działalności informacyjnej; prowadzenie aktualnych kartotek poprawnych nazw autorów (Nigeria); opracowywanie instrukcji dla używanych form nazw osobowych (Singapur, Maleszja); przygotowywanie się do realizowania programu katalogowania w trakcie publikacji (Kolumbia, Brazylia); zakładanie narodowego biura znormalizowanych międzynarodowych numerów książki (Ghana); opracowywanie i wydawanie bieżącej bibliografii narodowej zgodnie z zaleceniami kongresu (Gambia, Singapur, Maleszja i in.).

Autorka wyraża nadzieję, że w najbliższych latach więcej krajów Trzeciego Świata będzie organizowało i rozwijało narodowe systemy informacyjne, gdzie publikowanie bieżącej bibliografii narodowej będzie jednym z najważniejszych zadań.

Część pierwszą zamyka bibliografia załącznikowa zawierająca 28 pozycji w języku angielskim.

Część druga książki ma charakter informacyjno-praktyczny, jest to przewodnik po bieżących bibliografiach narodowych państw Trzeciego Świata. Każda bibliografia jest opracowana według tego samego schematu, którego punkty zostały wyeksponowane w poszczególnych rozdziałach. Plan ten uwzględnia:

1) cytaty bibliograficzne (bibliographic citation) — nazwa państwa lub regionu w brzmieniu angielskim, pełny tytuł bibliografii, rok i miejsce wydania pierwszego tomu, częstotliwość, nazwa wydawcy, instytucji opracowującej bibliografię wraz z podaniem ich adresu;

2) historię (history) — krótkie wiadomości historyczne omawiające bibliografię w pewnym ciągu chronologicznym z podaniem wcześniejszych jej tytułów i wydawców, informacje o egzemplarzu obowiązkowym, np. od kiedy istnieje i zmianach w kompozycji wydawniczej bibliografii;

3) zawartość i układ (scope and contents) — krótkie omówienie uwzględnionych przez bibliografię wydawnictw, mające zorientować użytkownika o jej kompletności oraz charakterystyka opisu bibliograficznego, układu materiału, odsyłaczy i indeksów;

4) analiza (analysis) — jej celem jest przedstawienie oceny wartości i sprawności informacyjnej bibliografii z punktu widzenia funkcji i celów każdej bibliografii narodowej oraz międzynarodowego modelu stosowanego w bieżących bibliografiach narodowych. Bibliografia badana jest w trzech aspektach: zawartości, sprawności informacyjnej (układ, indeksy, kompozycja wydawnicza bibliografii) i dostępności. Analiza nie ogranicza się do omówienia wad i zalet bibliografii, lecz daje bardzo często szereg nowych rozwiązań metodycznych, które mogą sprostać krajowym i międzynarodowym wymaganiom stawianym priorytetowo rejestracji bibliograficznej.

Autorzy mają nadzieję, że analizy bibliografii staną się przedmiotem dyskusji pomiędzy instytucjami opracowującymi bieżącą bibliografię narodową a jej użytkownikami i pośrednio przyczynią się do udoskonalenia metody opracowania bibliografii. Układ materiału jest prosty i dostępny dla użytkownika, zrobiony z myślą o jego potrzebach i zapewniający szybkie dotarcie do bibliografii. Na początku zostały omówione bibliografie regionalne w kolejności alfabetycznej nazw regionów, a następnie bibliografie narodowe w porządku alfabetycznym nazw krajów. W części drugiej książki zostało w sumie odnotowanych 80 bieżących bibliografii narodowych (w tym jej substytutów i serii uzupełniających) dla 60 krajów Trzeciego Świata i 10 bibliografii regionalnych dla 6 regionów.

Przechodząc do podsumowania należy stwierdzić, że mamy do czynienia z ambitną próbą opracowania informatora o bieżących bibliografiach narodowych państw Trzeciego Świata. Potrzeba wydania takiej pracy była bezsporna, ponieważ brak było wydawnictwa informacyjnego, które by w sposób kompleksowy przedstawiało to zagadnienie. Co prawda, ukazało się w ostatnich latach kilka pozycji omawiają-

cych bibliografie narodowe krajów rozwijających się, jednak mają one zasięg terytorialny ograniczony do kontynentu lub regionu (Azja, Afryka, Ameryka Łacińska)⁵. W tej sytuacji wydanie książki Gormana i Mahoneya jest dużym wydarzeniem. Bogactwo materiału, często zupełnie nieznanego oraz jego charakterystyka są największą zaletą recenzowanej książki. Wartość pracy podnosi ponadto aktualność poruszanych problemów. Autorzy zadali sobie trud przeanalizowania bibliografii pod kątem realizacji zaleceń kongresu, co wymagało niewątpliwie dużego wkładu pracy i olbrzymiej erudycji.

Nie ulega wątpliwości, że praca Gormana i Mahoneya stanie się ważnym narzędziem informacji w pracy służb bibliograficznych, jak również będzie służyła pomocą niektórym gałęziom nauki, które swym przedmiotem obejmują właśnie państwa Trzeciego Świata, np. afrykanistyka, politologia itp.

Polska literatura bibliograficzna odczuwa brak podobnych opracowań, dlatego też należałoby sobie życzyć, aby i polski profesjonalny odbiorca doczekał się podobnego w treści i układzie informatora we własnym języku.

Alicja Matczuk

⁵ R. Nunn: *Asia: reference works. A select annotated.* London: Mansell 1980 s. 263; J. Boy: *Nationalbibliographien Schwarzarafrikas.* Köln: Greven 1981 s. 166; A. Nilges: *Nationalbibliographien Lateinamerikas.* Köln: Greven 1983 s. 160.